

Наукові перспективи
Видавнича група

ISSN 2786-5274 (Print)
DOI:10.52058/2786-5274-2022-8(10)

*Ми їстимось за те, чому
немає чини в усьому світі —
за Батьківщину.*
О. Довженко

Наукові інновації та передові технології

СЕРІЯ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"

СЕРІЯ "ЕКОНОМІКА"

СЕРІЯ "ПРАВО"

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

№ 8(10) 2022

**Громадська наукова організація
«Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління»**

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Наукові інновації та передові технології»

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*

Випуск № 8(10) 2022

Київ – 2022

**Public scientific Organization
«Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration»**

within the work of the Publishing Group «Scientific Perspectives»

«Scientific innovations and advanced technologies»

*(Series «Public Administration», Series «Law», Series «Economics»,
Series «Psychology», Series «Pedagogy»)*

Issue № 8(10) 2022

Kyiv – 2022

ISSN 2786-5274 Print
УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10))

**«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління»,
Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»):
журнал. 2022. № 8(10) 2022. С. 414.**

Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 08.08.2022, № 3/8-22)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24962-14902Р від 13.09.2021 р.*

Журнал видається за наукової підтримки: Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Асоціація науковців України», громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 30.11.2021 № 1290 журналу присвоєно категорію "Б" із права.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 01.02.2022 № 89 журналу присвоєно категорію "Б" із педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та державного управління.

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу у галузях державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та його інтеграції у світовий науковий простір, шляхом оприлюднення результатів наукових досліджень.

**Головний
редактор**

Романенко Євген Олександрович - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- **Балахтар Катерина Сергіївна** - доктор філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Бахов Іван Степанович** — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- **Бельська Тетяна Валентинівна** - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості (Київ, Україна)
- **Гбур Зоряна Володимирівна** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (Київ, Україна)
- **Дайій Олександр Іванович** — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- **Дегтяр Олег Андрійович** — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна)
- **Журавльова Лариса Петрівна** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна)

- *Заячківська Оксана Василівна* - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- *Ільїна Анастасія Олександрівна* - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- *Ічанська Олена Михайлівна* - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Кайдашев Роман Петрович* — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Каламаж Руслана Володимирівна* - доктор психологічних наук, професор, проректор з навчально-виховної роботи Національного університету «Острозька академія» (Рівне, Україна)
- *Кардаш Оксана Любомирівна*, кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- *Коваленко Олена Михайлівна* - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
- *Корнієнко Петро Сергійович* - доктор юридичних наук, доцент, адвокат, заступник першого проректора по роботі з коледжами, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)
- *Кошова Світлана Петрівна* — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління охорони здоров'я Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика (Київ, Україна)
- *Кравчук Володимир Миколайович* — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- *Кравчук Людмила Степанівна* - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університет "Україна" (Хмельницький, Україна)
- *Литвиненко Віктор Іванович* — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Навчального наукового інституту права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Лич (Назарук) Оксана Миколаївна* - доктор психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Марушева Олександра Анатоліївна* - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (м. Київ, Україна)
- *Міхальський Томаш* — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- *Мізюк Вікторія Анатоліївна* – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- *Миргород-Карпова Валерія Валеріївна* - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- *Новак-Каліяєва Лариса Миколаївна* — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)
- *Орлова Наталія Сергіївна* — доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)
- *Павлов Костянтин Володимирович* — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- *Пагута Тамара Іванівна* - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, директор Інституту педагогічної освіти Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- *Помиткін Едуард Олександрович* — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, Україна)
- *Помиткіна Любов Віталіївна* — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

• *Приходькіна Наталія Олексіївна* - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)

• *Сапожніков Станіслав Володимирович* - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Університету імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна)

• *Сопілко Ірина Миколаївна* - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету (Київ, Україна)

• *Титко Анна Василівна* — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

• *Трушкіна Наталія Валеріївна* - кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва Інституту економіки промисловості НАН України (Київ, Україна)

• *Турчинова Ганна Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)

• *Федоренко Владислав Леонідович* — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)

• *Хохліна Олена Петрівна* — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

• *Чернуха Надія Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

• *Чумак Оксана Володимирівна* - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)

• *Якимчук Аліна Юріївна* — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

• *Яковицька Лада Савелівна* — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

© автори статей, 2022

© громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління», 2022

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2022

УДК 94(477+470)«16/17»

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8\(10\)-358-367](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-8(10)-358-367)

Матвієнко Людмила Володимирівна кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, проспект Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007, тел.: (066) 740-47-54, <https://orcid.org/0000-0001-8932-5757>.

Кравчук Ольга Юріївна кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, проспект Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54007, тел.: (067)161-29-74, <https://orcid.org/0000-0001-7802-1934>.

ПОЛІТИЧНА СИНГУЛЯРНІСТЬ ГЕТЬМАНЩИНИ (II ПОЛОВИНА XVII– ПОЧАТОК XVIII СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті охарактеризовано процес політичної сингулярності Гетьманщини друга половини XVII – початку XVIII століття. Встановлено закономірності та особливості процесу становлення політичної влади Гетьманщини.

Методологія дослідження спирається на принципи історизму, системності, науковості, міждисциплінарності. Використано такі загальноісторичні методи: загальнологічний (аналізу та синтезу), історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, статистико-аналітичний, проблемно-хронологічний. Поєднання зазначених методів дало можливість ґрунтовно систематизувати фактологічний матеріал та дослідити процес становлення політичної еліти та формування політичної влади Української козацької держави другої половини XVII – початку XVIII століття.

Процес становлення національної державотворчості в Україні має власну багатовікову традицію. Яскравим прикладом є Новітня Українська козацька держава – Гетьманщина (1649–1781 рр.). Вже у другій половині XVII століття на основі козацьких традицій виник апарат управління – центральні й місцеві владні структури, які взяли під контроль усі сфери функціонування суспільства. У такий спосіб утверджувалася монополія політичної влади на регламентацію суспільного життя. Засобом донесення основних засад політики гетьмана до центральних й місцевих органів влади, а також управлінських структур самоврядних поселень були накази, які репрезентували владне повеління. У цей час підпорядкування державному апарату не тільки приватних чи групових осіб, а й соціальних спільнот перетворювалося на звичайну норму у взаємовідносинах влади та соціуму.

Ключові слова: Гетьманщина, сингулярність, Українська держава, політична влада, інститути влади, державний апарат.

Matviienko Liydmyla Volodymyrivna Candidate of Sciences in History, Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences, Educational and Research Institute of Humanities, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Heroiv Ukrainy Ave., 9, Mykolaiv, 54007, tel.: (066) 740-47-54, <https://orcid.org/0000-0001-8932-5757>.

Kravchuk Olha Yuriivna Candidate of Political Sciences, Associate professor of the Department of Social Humanitarian Sciences, Educational and Research Institute of Humanities, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Heroiv Ukrainy Ave., 9, Mykolaiv, 54007, tel.: (067)161-29-74, <https://orcid.org/0000-0001-7802-1934>.

POLITICAL SINGULARITY OF THE HETMANATE (SECOND HALF OF THE XVII - BEGINNING OF THE XVIII CENTURY)

Abstract. The article describes the process of political singularity of the Hetmanate of the second half of the XVII - beginning of the XVIII century. Regularities and features of the process of formation of political power of the Hetmanate are established.

The research methodology is based on the principles of historicism, consistency, scientific nature, and interdisciplinarity. The following general historical methods are used: general (analysis and synthesis), historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, statistical-analytical, chronologico-problematic. The combination of these methods made it possible to thoroughly systematize the factual material and study the process of formation of the political elite and the formation of political power of the Ukrainian Cossack state in the second half of the XVII - beginning of the XVIII century.

The process of formation of national statehood in Ukraine has its own centuries-old tradition. A striking example is the newest Ukrainian Cossack state – the Hetmanate (1649-1781). Already in the second half of the XVII century, on the basis of Cossack traditions, the administrative apparatus emerged — central and local power structures that took control of all spheres of society's functioning. Thus, the monopoly of political power on the regulation of public life was established. The means of communicating the basic principles of the Hetman's policy to the central and local authorities, as well as the administrative structures of self-governing settlements, were orders that represented the power order. At this time, the subordination of not only individuals or groups to the state apparatus, but also social communities, was becoming a common norm in relations between the government and society.

Keywords: Hetmanate, singularity, Ukrainian state, political power, institutions of power, state apparatus.

Постановка проблеми. Одним із головних питань історії політичних інститутів є генеза і періодизація існування владних структур. Стосовно генези більшість вчених дотримуються точки зору, що владні інституції гетьмансько-козацької держави мають пряме коріння в попередньому періоді. Україна є новітньою державою, проте її коріння сягають давніх часів. Здобутий за цей період досвід розбудови незалежної держави не лише позначився на самосвідомості нації та ідентифікації українців, саме тоді сформувалися основні правові звичаї та традиції держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, наукові дослідження яких присвячені виникненню, розвитку і становленню Гетьманщини як Української козацької держави, – Д. Бантиш-Каменський, М. Грушевський, В. Липинський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, І. Лисяк-Рудницький, О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко та ін.

Варті уваги наукові доробки сучасних науковців, таких як – Ф. Сисин, С. Плохій, О. Терлецький, О. Буткевич В. Смолій, В. Степанков, Н. Яковенко, П. Сас, В. Кульчицький, П. Лепісевич, Я. Терлюк, В. Сухонос та ін.

Особливу увагу можна надати колективній монографії «Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура» [1] та монографії О. І. Гуржій «Західна Європа та Гетьманщина в середині XVII–XVIII ст.: соціально-економічні аналогії, закономірності, специфіка» [2].

Мета статті - охарактеризувати та виявити основні тенденції процесу сингулярності Гетьманщини.

Виклад основного матеріалу. Процес державотворення України триває і у період сьогодення, який ґрунтується на основах здобутого досвіду державницької еліти держав попередниць. Насамперед, це пріоритет національних інтересів, цілісність територіального та політичного простору, ефективні державні інституції, перш за все управлінський сектор, консолідованість влада і суспільство, соціальна стабільність, розвинута економічна база і, безумовно, сприятлива конфігурація геополітичних сил.

В середині XVII ст. виникла Українська козацька держава – Гетьманщина. Появі цієї держави передував об'єктивний розвиток політичних, соціальних, економічних, військових, релігійних, етносоціальних та культурних процесів в українському суспільстві попереднього часу.

Українське козацтво зародилось і формувалось як результат особливих умов життя українського народу в степовій Україні у XV ст. Соціальну базу козацтва становила значна частина закріпачених українських селян та міщан, частково представники шляхти.

Процес утвердження національного формату влади точно випереджав темпи організаційного оформлення ранньомодерного українського соціуму. У процесі свого формування нове суспільство збагачувалося принципово відмінними етнопсихологічними рисами, на перше місце серед яких почало виходити усвідомлення своєї національної ідентичності, як окремої

соціокультурної спільноти. Водночас цей процес супроводжувався оформленням територіального ареалу майбутньої держави, переважно українцями за національним складом. Характерно, що при цьому продовжувало зберігатися закладене на ментальному рівні відчуття заснованої на національно-релігійних і мовно-культурних традиціях спорідненості мешканців козацької України з населенням тих українських земель, що залишалися і далі у складі Речі Посполитої. Саме на ідеї цієї спорідненості тривалий час засновувалися плани українських гетьманів (Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка, І. Мазепи, П. Орлика та ін.) возз'єднати у межах національної держави всі етнічні українські землі. Власне, ця ж ідея може бути покладеною в основу ціннісного виміру української влади, в контексті чого насамперед варто зробити наголос на її легітимності й легальності [3, С. 204]. Взагалі, протягом Визвольної війни (1648 – першої половини 1650 рр.) мобілізувалися всі наявні людські ресурси, а також зміцнювалися базові владні підвалини (соціальні, економічні, політичні, духовні). Отже, український варіант владоутворення можна розглядати як втілену у практику класичну ілюстративну модель до теоретичної концепції Б. Фея, згідно з якою джерелом виникнення влади може стати не лише державна воля, а й воля «до цього часу неорганізованої, але такої, що усвідомлює себе, групи (чи прошарку) ідентифікуватися і наважитися діяти» [3, С. 458].

Фундатором та творцем Української держави стала не традиційна для тогочасної Європи політична аристократія, а де-юре не визнана у Речі Посполитій спільнота дрібних лицарів-землевласників – козацтво. Без сумніву, організаційне оформлення національного інституту влади в умовах революції середини – другої половини XVII ст. відбувалося на засадничих принципах політичної організації козацького товариства та самобутніх традиціях політичної культури українського суспільства, витоки яких крилися у часах Давньоруської держави. Разом з тим, варто припустити що молода правляча еліта послуговувалася також європейським досвідом функціонування політичних інституцій, розподілу владних повноважень та впорядкування суспільних відносин на етапі раннього нового часу. В революційних подіях 1648 р. викристалізовується цілком відмінна від типових для тогочасної політичної практики і властива тільки козацькій Україні форма дуалістичного управління державою – через посередництво старшинської ради й гетьмана. Сформована революційним шляхом політична влада набула яскраво виражених національних рис. Основним її джерелом стала воля повсталого народу, котрий рішуче виступив проти польського панування [4, С. 52].

В цілому, у другій половині XVI століття в козацькій Україні сформувалася специфічна соціальна модель, що засновувалася на демократичних засадах суспільного устрою Запоріжжя та «городової України» і не мала аналогів у Європі.

Важливе місце у системі центральних органів влади й управління відігравав інститут генеральних старшин. До початку революції їх обирали на

генеральних радах, а за гетьманування Б. Хмельницького вони вже призначалися. Пізніше практикувалися (в залежності від обсягів повноважень того чи іншого гетьмана) форми як їх обрання на генеральних чи старшинських радах, так і призначення. У перші роки існування національного державного організму з генеральних старшин сформувався генеральний уряд. Очолював його гетьман, який водночас був очільником держави. Особисті якості Б. Хмельницького й зосередження в його руках істотних важелів влади перетворили цю посаду на центральну, фактично затвердивши авторитарний режим. Найбільшою владою користувався гетьман, однак Генеральна старшина становила еліту, яка поділяла з ним військову, адміністративну і політичну владу [5, С. 108].

Гетьман домагався виконання своїх наказів і розпоряджень, спираючись, з одного боку, на моральний авторитет козацької влади, традицію поважати волю громади і звичаєве право, а з іншого – на апарат примусу. Отже, саме гетьман, забезпечував виконання радних ухвал на практиці. Водночас його компетенція була ширшою. Він міг приймати самостійні владні рішення, зокрема, у військовій і судовій сферах (фактично був верховним суддею і міг засуджувати козаків до страти). Гетьман політично представляв вищу владу Війська Запорозького у сфері внутрішньої і зовнішньої політики. Від свого імені, а також від імені усієї запорозької лицарської корпорації він видавав певні публічно-правові акти запорозької влади (листи, універсали), засвідчував укладені Військом Запорозьким угоди і договори [3, С.17].

Традиційно друге місце після гетьмана займав генеральний обозний, третє – два генеральних осавули, четверте – два генеральних судді, п'яте – генеральний писар; почали формуватися уряди генерального підскарб'я, генерального хорунжого та генерального бунчужного. Кожен з цих владних посадовців мав певні повноваження й функціональні обов'язки. Обозний відав артилерією, зведенням оборонних споруд, розташуванням табору, виконував обов'язки наказного гетьмана. Осавули займалися питаннями скликання генеральної ради, підтриманням дисципліни в армії, складанням козацьких реєстрів, організовували супровід іноземних послів. Вони часто призначалися наказними гетьманами. Суддя очолював колегію генерального суду, що розглядав цивільні й кримінальні справи. Писар стояв на чолі генеральної канцелярії, зберігав державну печатку, особисто візував документи уряду, як і осавули виконував доручення глави держави. Підскарб'ій керував фінансами й відав організацією збору податків. Полкові хорунжі, крім основної функції забезпечення використання полкової короги і значка, були також старшинами для особливих доручень при полковнику [6, С. 371]. Бунчужний доглядав за гетьманським бунчуком.

Поступово у суспільній свідомості утверджується ставлення до гетьманської влади, як окремої і цілком незалежної від Варшави інституції,

спроможної своєю владною волею реалізувати вимоги, висунуті соціальною й національно-визвольною боротьбою мас.

Сформована революційним шляхом політична влада набула яскраво виражених національних рис. Основним її джерелом стала воля повсталого народу, котрий рішуче виступив проти польського панування.

Джерелом влади виявилися й норми українського звичаєвого, а в самоврядних містах (за виключенням ратушних) – магдебурзького права, що регулювали владні відносини. Вони визначали складну систему владних повноважень центральних і місцевих органів влади й загальнообов'язкові правила поведінки членів суспільства.

Під час революції (1648–1657 рр.) сформувалися всі характерні ознаки політичної влади. Так, яскраво проявлялося домінування владної волі, якій підпорядковувались всі особи й соціальні спільноти. Владні рішення ставали обов'язковими для суспільства. Політична влада мала публічний характер і відзначалася моноцентричністю (право прийняття ухвал, що стосувалися суспільства, належало державі через її вищі владні структури). Завдячуючи тому, що зусиллями Б. Хмельницького у владному просторі України було вибудовано вертикаль жорсткої централізації, апарат управління став інструментом реалізації внутрішнього суверенітету держави.

Зауважимо, що на Гетьманщині процес розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову дещо затягнувся у часі й набув більш-менш довершених форм, на жаль, лише на момент затухання власне національної державотворчості. Тим не менше, структурування владної вертикалі почалося практично одночасно з закладанням підвалин національної політичної системи.

У 1648 р. розпочався складний процес еволюції загальної (генеральної) військової ради – «суворого сенату», за образною характеристикою А. Віміні [7, С. 70], з органу козацького самоврядування у найвищий державний орган козацької України. До компетенції ради належало розв'язання найголовніших питань внутрішньої і зовнішньої політики, а також обрання гетьмана й генеральної старшини. Оскільки вона уособлювала вияв прямої демократії, в її роботі брали участь десятки тисяч осіб (козаки, поkozачене поспільство, часто представники духовенства). Нерідко під час обговорення (ухвали приймалися більшістю голосів простим волевиявленням) мало місце протистояння різних поглядів, що інколи переростало у зіткнення (Ніжинська чорна рада 1663 р.) [8, С. 458].

Центральне місце у судовій системі займав Генеральний військовий суд, до складу якого, крім генеральних суддів, входили гетьман, генеральні старшини і судовий писар. Він розглядав апеляції, що надходили від полкових і сотенних судів, й питання, з якими позивачі зверталися безпосередньо до гетьмана. Останній утворював також у разі необхідності судові комісії для розв'язання особливо складних і важливих справ. Близькими до служителів-фіскалів за своїм статусом і функціями були й ті служителі, які забезпечували

справне функціонування полкових та сотенних канцелярій, судових установ – писарі, підписки, протоколісти тощо. Вступ на службу до військових і судових канцелярій Війська Запорозького навіть вихідців із міщан і посполитих забезпечував їм включення в козацькі компути. За службу їм належало платити також із Військового скарбу, причому саме зі «служительських сум» [9, С. 9]

Владні структури Запоріжжя мали певні особливості. Вищим законодавчим, адміністративним і судовим органом влади була Січова рада, ухвали якої набували обов'язкової для усіх козаків, старшин і кошового чинності. Рада обирала кожного року кошового отамана (за гетьманування Б. Хмельницького впродовж 1650–1657 рр. він призначався), або інколи (з кінця 50-х років) – кошового гетьмана й усіх старшин, які разом складали уряд — Кіш.

Важливим інститутом політичного життя стали органи місцевого самоврядування. Нова українська влада при Б. Хмельницькому не лише не обмежувала діяльність міських й сільських самоврядних структур, а в окремих випадках навіть розширювала повноваження міських судів (наприклад, на початку грудня 1655 р. київський суд отримав право карати свавільних козаків). Було підтверджено чинність Магдебурзького права, згідно з яким міщани одержували самоуправління, впорядковано основи цивільного й кримінального права, норми оподаткування, ремісничі й торгівельні пільги.

Задовільно функціонували владні структури під час гетьманування І. Брюховецького, П. Дорошенка й І. Самойловича, але відбувалося звуження самої соціальної бази. Зменшення ефективності функціонування влади засвідчувало зниження рівня її легітимності, появу процесу «ерозії влади», що стало наслідком взаємодії ряду факторів: особистісних, середовища (владного простору), процесуальних (помилки, невдачі, успіхів). З-поміж першої групи назвемо надмірні владні амбіції І. Виговського, П. Тетері й І. Брюховецького, недостатні вольові якості Ю. Хмельницького, нестримне прагнення до наживи серед значної частини старшин.

Вкрай негативну роль відігравала наявність, згідно зафіксованого в джерелах тогочасного вислову, синдрому «закутних гетьманчиків», породженого владолюбством, амбіційністю, егоїзмом старшин, котрі вели боротьбу за владу, перевагою у них особистісних й кланових інтересів над національними, державними, внаслідок чого відбулася моральна деградація носіїв влади [10, С. 21].

Розглядаючи Військо Запорозьке, не можна випускати з поля зору мотиваційну сторону суб'єктів владних відносин, що безпосередньо впливали на конструюючу направленість влади на різних еволюційних етапах. Саме наявністю такої потужної конструктивної основи пояснюється, зокрема, той факт, що, попри визнання Б. Хмельницьким зверхності короля (до середини 1652 р.), а з 1654 р. – російського царя, Українська держава *de facto* володіла всією повнотою верховної влади всередині країни й проводила незалежний зовнішньополітичний курс. Натомість після його смерті, коли в дію почали

вступати інші фактори, а на владній арені України з'явилися нові актори, спостерігалася тенденція збереження повноти внутрішнього суверенітету й обмеження (інколи зведення майже нанівець) зовнішнього. Згодом же відбулася фактична нівеляція самої можливості волевиявлення національних інститутів влади, трансформованих на кшталт провінційних імперських управлінських структур.

Політична влада мала публічний характер і відзначалася моноцентричністю (право прийняття ухвал, що стосувалися суспільства, належало державі через її вищі владні структури). Завдячуючи тому, що зусиллями Б. Хмельницького у владному просторі України було вибудовано вертикаль жорсткої централізації, інститут влади став інструментом реалізації внутрішнього суверенітету держави. Чинність його розпоряджень поширювалася на всі звільнені території.

Висновки. Отже, протягом другої половини XVII – початку XVIII століття державотворчий процес в Україні відновлюється, маючи вагоме підґрунтя держав-попередниць (Київська Русь та Галицько-Волинська держава). У 1649 р. утворюється козацька держава – Гетьманщина, яка не має аналогів у Європі. Державницькі засади Гетьманщини пройшли складний шлях еволюції від республіканських до обмеженої монархії, а на межі XVII–XVIII ст. вони наштотувалися на протилежну форму правління – російський абсолютизм [11, С. 36]. Процес політичної сингулярності Гетьманщини, становив принципово відмінну модель становлення влади в європейських державах. Адже, характеризуючи зазначений період, вже у 1648 р. на основі козацьких традицій виник апарат управління — центральні й місцеві владні структури, які взяли під контроль усі сфери функціонування суспільства. У такий спосіб утверджувалася монополія політичної влади на регламентацію суспільного життя. Засобом донесення основних засад політики гетьмана до центральних й місцевих органів влади, а також управлінських структур самоврядних поселень були накази, які репрезентували владне повеління. Відмова від їх виконання приводила в дію каральний апарат, який застосовував до об'єкта волепокладання різні види покарання, що підтверджують десятки універсалів гетьманів, полковників та інших старшин. Таким чином, підпорядкування державному апарату не тільки приватних чи групових осіб, а й соціальних спільнот перетворювалося на звичайну норму у взаємовідносинах влади і соціуму. Це відбувалося одночасно з процесом «нормування поведінки як узагальнення правил у відповідності із загальним інтересом» [12, С. 114].

Література:

1. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура / відп. ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. 671 с.
2. Гуржій О. І. Західна Європа та Гетьманщина в середині XVII–XVIII ст.: соціально-економічні аналогії, закономірності, специфіка / О. І. Гуржій ; НАН України. *Ін-т історії України* ; відп. ред. В. А. Смолій. – Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2021. – 127 с.

3. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Т. 1: (1648–1649 рр.) / Упорядн.: о. Ю. Мицик; Редколегія: І. А. Брехуненко, Д. В. Бурім, О. О. Маврін, П. С. Сохань, Г. К. Швидько. НАН України. Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Канадський ін-т українських студій (Едмонтон). Київ, 2012. Т. 1. 680 с.
4. Смолій В., Степанков В. Влада в Українській державі: сутнісний зміст та вектори позиціонування / В. Смолій, В. Степанков. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура / відп. ред. В. Смолій. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2014. С. 41–87.
5. Матвієнко Л. В. Національна політична еліта доби Гетьманщини / Л. В. Матвієнко // Гуманітарний вісник НУК : збірник наукових праць. Вип. 12. Миколаїв : Іліон, 2019. С. 106–109.
6. Кривошея В. Еволюція владних інститутів Козацько-гетьманської держави / В. Кривошея // Наукові записки [Ін-ту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2007. Вип. 36. С. 367–375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2007_36_41 (дата звернення: 28.07.2022).
7. Молчановский В. Донесение венецианца Альберто Вимина о козаках и Б. Хмельницком (1656) / В. Молчановский // Киевская старина. 1900. № 2. С. 70. URL: [http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1900/pdf/kievskaya-starina-1900-1-E-\(0069-0082\).pdf](http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1900/pdf/kievskaya-starina-1900-1-E-(0069-0082).pdf) (дата звернення: 28.07.2022).
8. Архів головний актів давніх (АГАД). Ф. 553. Від. VI. Спр. № 36 і 37/1. Арк. 458.
9. Горобець В. Військові служителі в Гетьманщині: групи, статус, соціо професійна організація / В. Горобець // Український історичний журнал. 2019. № 3. С. 4–24.
10. Тис-Крохмалюк Ю. Бої Богдана Хмельницького / Ю. Тис-Крохмалюк. Мюнхен: Вид. Братства кол. вояків 1-ої Української Дивізії УНА, 1954. – 186 с.
11. Щербак В. Українська держава на межі XVII–XVIII ст. / В. Щербак // Київські історичні студії. 2017. № 2(5). С. 32–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2017_2_7 (дата звернення: 28.07.2022).
12. Оглоблин О. Проблема державної влади на Україні за Хмельниччини й Переяславська угода 1654 р. / О. Оглоблин // Український історик. 1965. С. 114.

References:

1. Smolii, V. (Ed.). (2014). *Ukrainska derzhava druhoi polovyny XVII-XVIII st.: polityka, suspilstvo, kultura* [The Ukrainian state of the second half of the 17th–18th centuries: politics, society, culture]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Hurzhii, O. I. (2021). *Zakhidna Yevropa ta Hetmanshchyna v seredyni XVII-XVIII st.: sotsialno-ekonomichni analohii, zakonmirnosti, spetsyfika* [Western Europe and the Hetmanate in the mid-17th–18th centuries: socio-economic analogies, regularities, specifics]. Kyiv. In-t istorii Ukrainy NANU [in Ukrainian].
3. *Dzherela z istorii Natsionalno-vyzvolnoi viiny ukrainskoho narodu 1648–1658 rr. T. I. (1648–1649 rr.)* [Sources from the history of the National Liberation War of the Ukrainian people 1648–1658. Vol. 1: (1648–1649)]. (2012). Kyiv [in Ukrainian].
4. Smolii, V., Stepankov, V. (2014). *Vlada v Ukrainskii derzhavi: sutnisnyi zmist ta vektory pozytsionuvannia* [Power in the Ukrainian state: the essential content and positioning vectors]. In: Smolii, V. (Ed.). *Ukrainska derzhava druhoi polovyny XVII-XVIII st.: polityka, suspilstvo, kultura* (pp. 159–202). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. Matviienko, L. V. (2019). *Natsionalna politychna elita doby Hetmanshchyny* [The national political elite of the time of the Hetmanate]. *Humanitarnyi visnyk NUK – Humanitarian Bulletin of the NUK*. 12. 106–109 [in Ukrainian].

6. Kryvosheia, V. (2007). Evoliutsiia vladnykh instytutiv Kozatsko-hetmanskoï derzhavy [The evolution of the power institutions of the Cossack-Hetman state]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*. 36. 367–375. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2007_36_41 [in Ukrainian].
7. Molchanovskiy, V. (1900). Donesenye venetsyantsa Alberto Vymyna o kozakakh y B. Khmelnytskom (1656) [Report of the Venetian Alberto Vymyn about the Cossacks and B. Khmelnytskyi]. *Kyevskaia starina – The Kiyv's antiquity*. 2. 70. Retrieved from [http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1900/pdf/kyevskaya-starina-1900-1-E-\(0069-0082\).pdf](http://iht.univ.kiev.ua/library/ks/1900/pdf/kyevskaya-starina-1900-1-E-(0069-0082).pdf) [in Ukrainian].
8. Arkhiv holovnyi aktiv davnikh (AHAD). F. 553. Vid. VI. Spr. № 36 i 37/1. Ark. 458 [in Ukrainian].
9. Horobets, V. (2019). Viiskovi sluzhyteli v Hetmanshchyni: hrupy, status, sotsioprofesiina orhanizatsiia [Military officers in the Hetmanate: groups, status, socio-professional organization]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. 3. 4–24 [in Ukrainian].
10. Tys-Krokhmaluk, Yu. (1954). *Boi Bohdana Khmelnytskoho [Bohdan Khmelnytskyi's battles]*. Miunkhen: Vyd. Bratstva kol. voiakiv 1-oï Ukrainskoi Dyvizii UNA [in Ukrainian].
11. Shcherbak, V. (2017). Ukrainska derzhava na mezhi XVII-XVIII st. [Ukrainian State Around the Turn of XVII–XVIII CENTURIES]. *Kyivski istorychni studii – Kyiv Historical Studies*, 2(5). 32–37. Retrieved from <https://istorstudio.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/106/153> [in Ukrainian].
12. Ohloblyn, O. (1965) Problema derzhavnoi vlady na Ukraini za Khmelnychchyny i Pereiaslavska uhoda 1654 r [Problem of state power on Ukraine at Khmelnychyna and Pereiaslavska agreement of 1654]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian historian*, 114 [in Ukrainian].